

Arķivs.

9
200

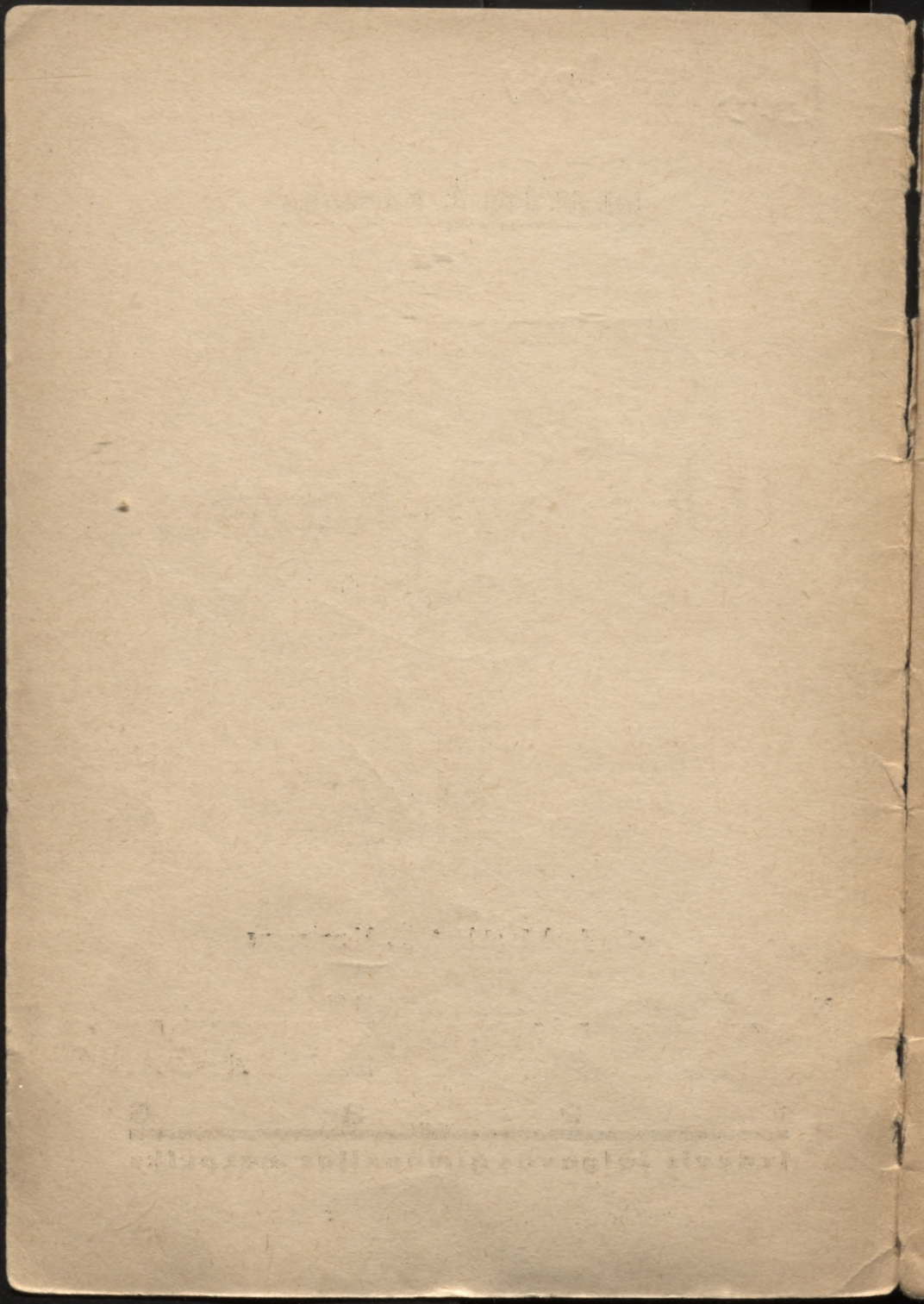
2000

Cand. phil. et hist. Ž. Karlsons

Liels mēris Kurzemē

(1709—1711)

Izdevis Jelgavas ģimnazijas mazpulks

L $\frac{9}{200}$ Canđ. phil. et hist. Ž. Karlsons

001.2.15

Liels mēris Kurzemē

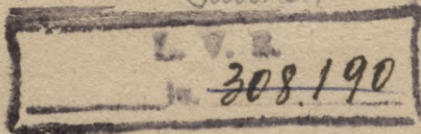
(1709—1711)

1 9 3 6

Izdevis Jelgavas ģimnazijas mazpulks

Part. 64

0302015045

K./S. „Jelgavas Ziņas” grāmatspiestuve Jelgavā, Poruka ielā Nr. 5. Tālr. 519.

Ievadam.

Jaunais Latvijas uzbūves laikmets prasa no katra, bet it sevišķi no jaunatnes mūsu tautas pagājušo likteņu pazīšanu. Ne katreiz varonība un uzpurēšanās vainagojas panākumiem. Ir brīži, kad jāpiedzīvo neveiksmes, smagi, drūmi mirkļi. Bet īsts, neatlaidīgs vīrs un varonis parādās ne tikai uzvaras gavilēs, bet arī sūrā, grūtā ikdienas darbā, spēkā pārciest arī neveiksmes un likteņa sitienus. Gribētos pat teikt, ka pēdējais prasa visaugstāko varonību un daudz morāliska spēka. Ir varoņi un tautas, kas, reiz zaudējuši cīņu, aiziet bojā, kam trūkst augstākās vīrišķības un garīgā spēka pārdzīvot pametumus un atkal piecelties un cīnīties. Latviešu tautai šīs varonības, izturības un spēka nav trūcis. Mūsu sentēvus nav nomākušas ne svešās militārās, ne saimnieciskās, ne garīgās varas tā, ka latvietis pazaudētu savu garīgo seju, skaitītos savā dvēselē salauzts. Nē! Latvietis vienmēr ir apzinājies, ka zobens viņa rokās ir ass, ka viņa darbs dara brīnumus un ka no pirmlaikiem mantotās pašu tautas garīgās vērtības ir tādas, ka nekādu svešu mācību nav vajadzīgs. Jaunatnei tas jāzina, no tā jāmacās! Jāzin, ka latvieša gars nekad nebrīvs nav bijis. Un tas ir tautas neiznīcināmais spēks.

Tālāk: Lai kādi bijuši laiki, lai kādas mainījušās varas — latvietis vienmēr palicis uzticīgs savai zemei — tēvu zemei. Viņš jūties kā tas pasaku milzis, kas bijis neuzvarams tikai tik ilgi, kamēr pieskāries zemei. No tās, tēvu tēvu sviedru un asiņu slacinātās zemes, latvietis sūcis savu spēku un turējies stipri pie tās kā spēcīgs, zaļoksnējs ozols. Mūsu jaunatnei jāzin, ka tā zeme, ko pārstaigājušas mūsu sentēvu un senmāšu kājas, kur lijuši

viņu sviedri, tā zeme, kur vēl netālā pagātnē dārdēja
kaŗa troksnis un atskanēja uzvaras gaviles — tā zeme
ir svēta. Gļēvuļi un nelieši mēs būsim, ja to aizmir-
sīsim.

Lai savu tautu un dzimteni mīletu — tā jāpazīst ne
tikai savā tagadējā stāvoklī, bet arī pagātnes gaitās. Te
nu šīs grāmatīņas autors gribējis nākt talkā, iepazīstinā-
dams ar vienu no mūsu pagātnes drūmakajiem brīžiem.
Protams, autors ir tāļu no domām, ka dots pilnīgs un
vispusīgs traģiskā laikmeta attēlojums. Nē! Šī grāmatīņa
uzskatāma drīzāk kā pēc satura, tā apmēriem par sīku
mēģinājumu mazliet pavērt drūmu mūsu dzimtenes un
tautas vēstures lapas pusi. Sevišķi jaunatnei jāredz, kā
tautas veselais organisms pārvarējis grūtas sērgas, kaŗus
un bada laikus, lai labāk prastu cienīt tagadnes lielos
ieguvumus un čaklāki sekotu lielajam dzimtenes atjauno-
šanas un celtniecības darbam. Mazpulkos apvienotā jau-
natne liek cerēt, ka mūsu nākotne izveidosies gaiša, ka
veidojas paaudze, kas visu ziedos dzimtenei, Vadonim un
darbam.

Autors.

Jelgavā, 1936. g. jūnijā.

... Redsi, lahda gruhša Strahpe
Nahš par tawu Gannibu,
Mehriš Breesmīgš to nošlahpe,
Ta nekur juht Glehbeju;
Bet Tehwš! wui neschehlgi
Sawuš Behrnuš šchautiſi?

— (Vecā Vidz. dziesmu grāmatā
№ 453., otrs pants).

1.

Vecajās dziesmu grāmatās bija īpašs nodalījums mēra laiku dziesmām. Mēri, tāpat kā kaŗu, uzskatīja par Dieva riksti un sodu. Parasti gan kārtība bija šāda: kaŗš, bads, mēris. Kur bija pirmais, tur drīz vien parādījās otrs un bieži vien arī trešais — pats briesmīgākais ienaidnieks. Tomēr pēc katras nāves pļaujas no dzīvības dziļumiem iznira atkal jaunas ļaužu audzes un piepildīja zemi, atstājot atmiņas un nostāstus par pārdzīvoto kā baigas leģendas ilgākam vai īsākam laikam. Ja mums nebūtu ne mazāko rakstīto avotu, tad tomēr mēs no tautas mutes zinātu, ka kādreiz priekš daudz gadiem bijis „lielais mēris“. Protams, mēs nezinātu gadus un dienas — nezinātu dažus skaitļus — — — Bet mūsu vectēvu nostāsti un bieži vien norādījumi: te pirms mēŗa esot bijušas mājas, tā kapsēta te vēl esot no mēŗa laikiem un tamlīdzīgi, rādītu pietiekoši, cik dziļi tālais baigais pagātnes pārdzīvojušis iespiedies tautas dvēselē, cik ilgi glabājas atmiņā. Ar sikiem,niecīgiem vēstures notikumiem tas negadās. Tos aizmirst ātri. Bet „lielais“ 1709./10. gadu mēris met savu ēnu vēl pāri gadu simteņiem. Viņš izdzēsis atmiņas par agrākiem, līdzīgiem gadījumiem. Jo kaŗiem sekojošās postošās sērgas mūsu zeme pārdzīvojusi ne vienreiz vien. Zināms, paliek pāri šaubas, vai katrreiz sērga, kuŗu sauca par „mēri“, arī bija īstais, briesmīgais buboņu mēris, vai, varbūt, kāda cita epidēmija. Lai nu tas būtu kā būdams, par mēri runā jau 1211. gadā, kad tas parādījies Vidzemē, Turaidas apvidū un plosījies vēl 1212. gadā, skārdams arī Kurzemi. Līdzīga sērga piemeklēja Sv. Māŗas zemi arī 1222. gadā. Sevišķi smags bijis mēris XIV. gadu simteņa sākumā (1315.—1317. g. g.) un pārstāigājis visu Eiropu, atstādams visur drausmīgas atmiņas.

Arī mūsu dzimtenē miruši tūkstošiem ļaužu. Pie tam uz laukiem vairāk, nekā pilsētās. Tādēļ ka lauciniekus (latviešus un libiešus) bijis jau novārdzinājis bads, jo divas iepriekšējās slapjās vasaras neesot ļāvušas apstrādāt laukus. Kaut kāda epidēmija plosījusies arī 1348. gadā.

Arī Livonijas kara laikā dzirdam šur tur parādāmieš mēri. Piemēram, to var teikt par Sēlpils novadu 1571. g., kad noturot vizitāciju, nabaga ļaudis un vēl mazāk vācieši, neesot varējuši sanākt kopā uz izvaicāšanu (Examen) mēra dēļ (der Pestilenz willen). Daži ieradušies bijuši mācījušies maz, vai arī nekā.

Karam turpinoties, apstākļi kļūst arvienu bēdīgāki, bads pastiprinās un sagatavo zemi bargai mēra epidēmijai 1579./80. gados. Vispirms niknā sērga parādās Rīgā, bet 1580. gadā trako jau visā zemē. Chronists Rusovs par to raksta: „Ap Mārtiņiem*) vispirms Rēvelē, tad arī visā zemē, izcēlās vēl nepieredzēta epidēmija, kuŗa uzbruka ātri un īsā laikā nolaupīja lielu skaitu ļaužu. Nebija nevienas pilsētas, pils, ciema un lauku mājas, kur nebūtu saslimuši jauni un veci. . . Domāja, ka šī slimība uzbrukusi tikai Livonijai, bet vēlāk izrādījās, ka viņa piemeklējusi visu pasauli, pat Turciju un tatāru zemes, un visu kristīgo pasauli**).“ Bez tam ļaužu prātus uztrauca arī parādījusies komēta. Kaut arī Kurzeme no kara bija puslīdz pasargāta, sērga tomēr to netaupīja.

Tas pats notiek poļu un zviedru kara laikā. 1601. līdz 1602. g., sevišķi Augškurzemē, plosās bads un mēris. To apraksta Siķeles mācītājs Fridrichs Engelkens (Warhafftige) gantz erschrockliche (betrübte) und zwar von Anfang der Welt her (wol niemal erhörte Neue Zeitung. Von dem Grossen Hunger u. t. t.) Ļaudis krituši uz liķiem, ēduši tos un pat glabājuši iesālītu cilvēku gaļu. Aiz izmisuma ļaudis griezušies atkal pie saviem vecajiem dieviem un nesuši tiem upurus***). Tas ir ļoti zīmīgi un rāda, ka vecie dievi vēl nebūt nav aizmirsti. Taisni visgrūtākajos brīžos glābiņu meklē pie tiem, t. i. senajiem dieviem.

Visu XVII. g. simteni Kurzemi šad un tad piemeklē sērgas, kas vairāk vai mazāk līdzinās mērim, kā arī tās

*) 1580. g.

**) Balt. Rusovs „Livonijas chronika“. Rīgā, 1926. g. 184. l. p.

**) Einhorn.

nosauc. Tā par mēri runā arī 1623.—1625. gados. Šķiet, toreiz visvairāk cietusi Bauska, jo Dr. med. A. Rafaels (Raphael*) atradis pils. archīvā atzīmi: „1624. gadā tas (mēris) šausmīgi iesākās un līdz nākošam gadam nolau-pīja lielu skaitu ļaužu“.

1627. g. Ventspilī mēri izmiruši divi nami. Epidēmija uzliesmo vēl šad un tad citās vietās. Bez vajadzības jau 1630. gadā arī Aizputē nepastāvēja īpaši „mēru noteikumi“ (Pestordnung). Tos bija sastādījis mācītājs Bernh. Harders 10 punktos. 1. Jāapmeklē bieži dievgalds. 2. Jāaiz-liedz pārdot un dzert degvīnu kā vācu, tā latviešu diev-kalpojuma laikā. 3. Piektdienās jāgavē. 4. Katru dienu jāskaita lūgšanas. 5. Ar slimību saindētiem (inficētiem) jāizsargājas no satiksmes ar citiem cilvēkiem. 6. Inficē-tos jāapgādā. 7. Mācītājam jāapmeklē neveselie un vese-lie. Par to nāves gadījumā draudzei viņš ar godu jāap-glabā. 8. Noteic ārsta stāvokli: atalgojams, atsvabināms no nodokļiem u. t. 9. Jāieceļ īpaši kaprači. Amata per-sonām jāseko, lai viss notiktu saskaņā ar noteikumiem. Kā redzam, daži no punktiem ir visai prātīgi, piem. sasir-gušo izolēšana, lai apturētu sērgas izplatīšanos.

Ap 1631. gadu sērga paņēmuši daudz ļaužu Piltenē.

Vispārīgs mēris Kurzemē izceļas atkal 1657.—1661. gados sakarā ar poļu un zviedru karu. Upuņu skaits nes-esot bijis mazais. Tā piem. 1660. g. 14. februārī Bauskas maģistrāts pavēl uz ielām gulošos liķus apbedīt, izlietojot tam nolūkam baznīcas naudas (Kirchengelder). Viena mē-neša laikā uzlasīti un aprakti 227 miroņi.***) Ja jau tā bija pilsētās, tad saprotama lieta, ka uz laukiem aina nebija labāka. Vēl nav atjaunotas tukšās muižas un mājas, kad uzbrūk jaunas likstas. Tās atnes XVIII. gadsimts.

2.

1709./10. gada šausmīgajam viesim līdzina ceļu visa pirmā 18. g. s. desmits. Tie arī Kurzemē (ne tikai Vid-zemē) ir grūti laiki. Mainās okupanti. Jāmaksā kontri-būcijas. Vispirms (1700. g.) caur Palangu Kurzemē ienāk sakšu kašaspēks C. H. fon Flemminga vadībā. Zemnie-

*) Dr. med. A. Raphael „Protocolle des I Ärtztetages.“ St. Pe-tersburg, 1908. 6. l. p.

**) Sitzungsberichte d. Kurl. G. f. L. u. K. 1893.

kiem jādod labība, siens, salmi u. t. t., citiem vārdiem, sakši līdz ar viņu zirgiem pilnīgi jāuztura. Nelaimi papildina vēl tas, ka sakši nevar atturēties arī no laupīšanas, itkā atrastos ienaidnieka zemē. Nākošā, t. i. 1701. gadā vispirms cieš Kurzemes ostas no zviedru blokādes. Bet pēc tam, kad Kārlis XII. pie Rīgas sakauj krievus un sakšus (20. VII), ienāk zviedri. Jelgavā tie saņem lielu kaŗa laupījumu (8000 šauteņu, 9000 pāru pistoļu, 7500 kaŗavīru apģērbu) un dodas caur Dobeli, Blīdienu, Skrundu, Grobiņu un Liepāju uz pārziemošanas vietu Virgu. Arī zviedri prasa kaŗa nodokļus. Sekvestrē hercoga kasi un domeņu muižas. Zemnieki sabēg mežos, no kurienes tos izdzien bads un aukstums. Jāsaka, ka zviedri tomēr centās ierīkot normālu kaŗa pārvaldi; ieveda vienu otru jauninājumu, kas nāca zemniekiem par labu, piem. atņēma muižniekiem kriminālo jurisdikciju. Tomēr nastas ir smagas, jo visā Kurzemē novietotas gan lielākas, gan mazākas zviedru kaŗaspēka nodaļas, kas paliek arī nākošus gadus, kad pats Kārlis XII. ar galveniem spēkiem aizgājis uz Lietuvu un Poliju. Sava kaŗaspēka papildināšanai zviedri vervē arī Kurzemē rekrūsus. Netrūkst ļaužu, kas labprāt stājas aizjūras ķēniņa kalpībā, jo tauta tomēr izjūt starpību, kā uz viņu skatās vāci un kā zviedri. 1704. gadā uz Kurzemes teritorijas dārd atkal kaŗa troknis. Višņeveckis ar 12.000 vīriem ielencis 300 zviedru kaŗavīrus Sēlpilī. Tos glābt steidzas Lēvenhaupts un apmetas Secē. 26. jūnijā viņš sakauj Višņevecku, bet tomēr zviedru kaŗaspēks Sēlpilī atstāj un uzspridzina.

Vēl smagāks 1705. gads. Tad Kurzemē iebrūk krievi ar Šeremetjevu priekšgalā (40.000 jātnieku, 4000 kājnieku un 2000 kazāku) un apmetas pie Mežotnes. Jelgava iet no rokas rokā. 16. jūlijā gan pie Mūŗamuizas Lēvenhaupts panāk spīdošu uzvaru par krieviem un tos šausmīgi apkauj. Bet sava pavēlnieka slimības dēļ zviedri nevar uzvaru pienācīgi izmantot. Viņu kājnieki apmetas Jelgavā, jātnieki aizlecavas. Bet kad Šeremetjevs Biržos (Lietuvā) savienojas ar paša Pēterā I. spēkiem, Lēvenhaupts aiziet uz Rīgu, Jelgavā atstādams Knoringu ar tikai 800 vīriem. Pret tiem dodas pats cars. Savu galveno nometni viņš ierīko Sesavā. Bet zviedri Jelgavas pili sekmīgi pretojas. Galu galā pārspēka spiesti viņi 3. septembrī kapitulē, dabūdami brīvu aiziešanu uz Rīgu. Uz

tādiem pat noteikumiem 14. septembrī padodas 500 vīru lielais Bauskas garnizons. Ar to Kurzemes lielākajā daļā zviedru okupācija izbeigusies. Tā vietā jāuztur 20.000 krievu. Tā tad uzturamo skaits prāvāks un prasības daudz lielākas. Pie tam nedrīkst aizmirst, ka bez oficiālajām rekvizīcijām un kontribūcijām kaņavīri un sevišķi krievi, briesmīgi laupīja. Visas kaņaspēka kustības un kaujas smagi sājūt latviešu zemnieks. Illūstrācijai var noderēt gadījums, kad krievu ģenerālis Bauers iebrūk pār Daugavu Vidzemē un atved uz Jelgavu no Aizkraukles un Rīmanu muižām 120 sagūstītus latviešu zemniekus ar sievietēm un bērniem. Lidzīgas lietas varēja notikt arī ar kurzemniekiem. 1706. g. krievi, nopostījuši Bauskas un Jelgavas apcietinājumus, aiziet. Ierodas atkal zviedri un pieprasa ļaudis Jelgavas apcietinājumu izlabošanai, jaunas kontribūcijas, kā arī ievēd savas tiesas. 1707. g. vietumis, piem. Muižciema draudzē, plosās baku sērga. Bez tam jāuztur visā zemē novietotie zviedru kaņavīru posteņi. Tā piem. Muižciema apkaimē bijušas divas dragūņu rotas (eskadroni) novietotas šādās mājās: Kanniniekos, Lošos, Putrās, Tupās, Večos, Siļos, Ģīgaros, Briežos, Cepļos, Aizupjos, Apšeniekos, Venteniekos, Cibros, Truntos (?), Lejzemniekos, Micēs un Strēļos. Interesantākais tas, ka šo jātnieku starpā sastopam starp Erikiem Nilsoniem, Knutiem Pētersoniem u. t. t. Indriķus, Jānus, „Andreju no Zaļeniekiem“, „Luļļu (Lul) no Ezeres, Ādamu Pluku un Mārtiņu „no Vidzemes“, Kristapu no Dobeles, Jēkabu Bušu no Ates u. t. t.*) Muižciema mācītājs Vitenburgs stāsta, ka tā kā zviedru kaņa mācītājs kursiski (Kursch) neesot pratis, tad lielāko daļu dragūņu**) pie dievgalda pieņēmis viņš pats — Vitenburgs. Tā tad liela daļa pie zviedru uzvārām pieder arī mūsu sentēviem — latviešiem. Jo līdzīgs stāvoklis sastāva ziņā bija arī daudz citās kaņaspēka daļās. Ne par velti arī kaņa sodu likumus zviedri izdeva latviešu valodā. Jāpiemin vēl, ka daudz kaņavīriem bija līdz sievas un bērni.

1708. g. pārējām nastām pievienojās vēl bargs sals. Nākošajā, t. i. 1709. gadā zviedru okupācija izbeidzas. Ienāk atkal krievi. 17. novembrī pats cars Pēteris I. svi-

*) Sitzungsberichte d. Kurl. G. f. L. u. K. 1892.

**) Sitzungsberichte d. Kurl. G. f. L. u. K. 1892. 35. l. p.

nīgi ierodas Jelgavā. Krievi prasa dažādas kaŗa klausas un iekārtojas ziemas nometnēs. Parādās jau bads. Trūkst vēl tikai pēdējā viesa — mēŗa. Bet arī tas neliek ilgi uz sevi gaidīt un parādās Kurzemē jau vietu vietām 1709. g. beigās.

Spilgtu kultūrvēsturisku ainu sniedz Codes īpašnieka Gerh. Magna fon Šrēdera taisnošanās raksts par to, kādēļ viņš izūtrupēts (Wahrhaftige Deduction u. s. w. *) 1693. gadā pēc mātes nāves saņēmis muižu, viņš esot centies saimniecību pacelt. Apļauzojīs no agrākā mēŗa (1657—1660) tukšas palikušās zemes vairāk kā 10 arklu, kas bijuši jau apauguši mežu un krūmiem. Nodibinājis pat jaunu muižiņu. Cēlis 4 krogus. Arī Jumpravmuižā vēl no agrākiem kaŗa un mēŗa laikiem daži arkli zemes bijuši tukši — neapdzīvoti. Arī tanīs nometinājis ļaudis un cēlis ēkas. Tā drīz vien Codē katru dienu strādājuši 40 zirdzinieku un 30 kājnieku, neskaitot amatniekus. Ar citiem vārdiem, saimniecība bijusi savesta labā kārtībā. Bet par nelaimi Codē atrodoties pie kaŗa ceļa. Tādēļ jau no paša kaŗa sākuma Šrēders līdz ar saviem zemniekiem dabūjis daudz ciest. Aizvesti vairāki amatnieki līdz ar visām ģimenēm. Zviedri jaukuši ēkas nost un baļķus veduši uz Bausku, izlietojot pils nocietinājumiem. Tomēr visbriesmīgāki apstrādāts 1710. gadā no krieviem, jo bijis apmelots par zviedru draugu. Krievi paņēmuši visu, pat maizes tiesu neatstājot; turējuši gūstā kopā ar mazajiem bērniem, no kuŗiem viens miris. Protams, tāpat apstrādāti arī zemnieki. Daļa no bailēm aizbēgusi, daļa apmirusi mēŗi. Un tā 1711. g. Codē neesot gandrīz vairs bijis ļaužu. Zināms, tādos apstākļos arī smagās kontribūcijas Šrēders neesot varējis maksāt, iekritis parādos un nonācis līdz izūtrupēšanai.

Tādā pat sabrukumā kā muižnieku un zemnieku saimniecības atrodas arī visa hercogiste. Valdnieks (Fridrichs Vilhelms) mazgadīgs. Neviens īsti nezina, kam klausīt. Katrs izdod savus rikojumus un ieceļ savus ierēdņus: Fridricha Vilhelma māte, tēvocis Ferdinands, ķēniņš Augusts, ķēniņš Staņislavs, Kārlis XII. un Pēteris I. Tas rada beztiesīguma sajūtu. Nodokļi ienāk neapmierinoši. Hercogistes finanču pārvaldnieks Rommels 1709. g. 15. no-

*) Sitzungsberichte 1907. Anhang III.

vembrī lūdz viņu no pienākumiem atbrīvot: „jo šis amats (Function), kā arī visa hercoga finanču pārvalde (Kammer) esot zemē tik ienista, ka bez kaut kādas aizsardzības vienmēr jānostāda sevi miesas bojājumu un dzīvības briesmās. Zviedru laikā vēl katrs rāvās, no viņu tiesām baidīdamies, bet tā kā pie tagadējiem apstākļiem katram brīv darīt un rīkoties kā viņš grib, ne es, ne kāds cits no hercoga finanču ierēdņiem nevar baudīt ne vismazāko drošību. Nākošo nedēļu ir šeit landtāgs, bet tur neviens (no hercoga finanču pārvaldes) nedrīkst rādīties, jo mēs jau iepriekš esam brīdināti ņemt to vērā, jo mums ir draudēts sasist gabalos rokas un kājas (in zvei zu schlagen), tādēļ ka mēs uz virspadomnieka kungu pavēli esam uzdevuši, kaut arī tikai vienu trešo daļu, privātmuižu arklu skaitu kontribūcijas uzlikšanai.

Bez tam man pietiek visu šo pārāk daudzo nepatīkšanu, un es esmu no savas dzīves nobeidzies un noguris.“*)

Šis hercoga ierēdņa raksts ir augstākā mērā interesants un raksturīgs Kurzemes apstākļiem un muižniecībai. Muižnieki apdraud ierēdņus pat tad, ja tie uzdod tikai $\frac{1}{3}$ patiesā arklu skaita. Vienīgi zviedru okupācijas vara varējusi viņus savaldīt.

Tikpat raksturīgs kāds cits ziņojums, kur redzamas jau draudošā bada un mēra ēnas.***) „Skaistākās un lielākā daļa hercoga muižu tagad pilnīgi izpostītas, tā ka no Augškurzemes (oberländischen) muižām gar Daugavu... ne hercoga nams, ne viņa majestātes cara kaņaspēks nevar cerēt iegūt nekādu labumu; vismazāk var iedomāties, ka nākošo pavasari viens vai otrs varēs iekaisīt zemē kādu graudu... Zemnieki bēg un meklē glābiņu mežos un citās vietās; no „Eckhöfchen“ (?) līdz Rīgai nevar mājās atrast neviena cilvēka. Tās pašas vaimanas atkārtojas no visiem zemes gabaliem: no Tukuma, Piltenes, Ventspils, Liepājas; pie tam pieaug bailes no mēra, kas arvienu vairāk izplatās.“

Daži zemnieki atteicās strādāt. Citi steidzās visu nodzīvot, jo tā kā tā būšot jāmirst. Arī pie muižniekiem noskaņojums nav citāds. Izplatās izdzīves gars, jo nekā

*) Th. Schiemann „Hercog Friedrich Vilhelm, nach bisher ungedrucktem Material. Riga, 1873. 20 l. p.

**) Hedm. 20. l. p.

nav stabila, nekā droša. „Ātri tika dzīvots un ātri izdzīvots,“ saka T. Šimans („Es vurde rasch gelebt und rasch ausgelebt.“ 1. l. p.).

3.

Liepājā mēris parādās jau 1710. gada janvārī, ievazāts no Prūsijas, un plosās līdz februāra beigām. Pēc tam vairs notiek tikai atsevišķi saslimšanas gadījumi. Šķiet, šoreiz darīšana ar isto buboņu mēri. Raksturīgās pazīmes: karstumi, galvas sāpes, vājums, prāta aptumšošanās (dažreiz), caureja, ķermeņa mikstākās vietās buboņi. Rīgas virsmācītājs (superintendententa dēls) Bartolomejs Depkins, kas pats grūti izsirdzis epidēmiju, to apraksta tā: „8. jūlijā naktī vēl pirms gaismas es atmodos un biju redzējis šādu sapni: es gulēju gultā un ienākušie maskavieši nogāza uz manām kājām kādu mūri. Es saucu „pag'!“ (Halt!), bet tad jau tas bija noticis. Tomēr man šķita, ka es atkal tikšu uz kājām. Tad nožēloju atkal savus sirdzējus (slimos). Pēc tam novēlēju sevi mīļajam Dieviņam un atkal iemigu. Ap pulksten četriem es atmodos otrreiz un biju spiests piecelties, jo man augšā pie kājas, labajā pusē, kaut kas sāpēja. Es atradu, ka tas ir kāds bubons rieksta lielumā, arī locītavās pamanīju dažus kā zirņus, bet tie nesāpēja.

9. jūlijā plkst. 5 aizgāju pie kāda pacienta (slimnieka) un ap plkst. 7 gulēju jau sviedros. Kādas pāris stundas pēc tam es piecēlos un gribēju likt sevi noskūt, bet tik tikko atgriezos gultā, un mani pārņēma tik liels nespēks, ka nemaz vairs nevarēju just pulsu. Pēc 2 stundām no jauna peldēju sviedros, kas bija tik stipri, ka 2—3 krekli kļuva tik slapji, kā ūdenī. Pēc pirmās svišanas man uzņāca ūdens nolaišanas vajadzība, bet pēc 2 stundām tā sagādāja mokas, jo sēdus negribēja iet. Beidzot, tā kā vairs nevarēju izturēt, izvēlējos no divi ļaunumiem mazāko, izlecu no gultas un sāku staigāt, pie kam divi reizes piepildīju urina glāzi. Uz vakaru un pret otru rītu man citādi nekas nekaitēja, un ēdiens garšoja labi. Ap 10 rītā (svētdien) no jauna vajadzēja svīst un nelaiķis Dr. Depkina kungs pavēlēja ieņemt 60 pilienus „bezoar“. Dr. Krīga kgs (arī nelaiķis, jo viņi abi nomira, kad man kļuva labāki) mani uz lūgumu pusdienā apmeklēja, un es pilnīgi nodevos viņa dziedināšanā. Toreiz viņš parakstīja

8 pulverus uz 40 stundām, katras 8 stundas ieņemt pa vienam pulverim svišanai un pēc šī pulvera 5. stundu pilienus izdzišanai (sērgas?). Ap pusdienu iesākās galvas sāpes.

10. jūlijā (pirmdien) Dr. Krīgs domāja, ka medikamenti par stipriem un parakstīja citus pulverus bez pilieniem un pret galvas sāpēm, kuņas bija par lielām, kādu plāksteri. Ar šo pulveri man vajadzēja turpināt sviedrēties, kas arī notika 2—3 dienas. Beidzot otrdien es biju tik vārgs, ka pazaudēju valodu un tik tikko varēju pateikt kaut ko sadzirdamu. Arī atmiņa kļuva vāja (trešdien), ceturtdien piemētās caureja, kuņu novērsa brālēns Depkina kgs ar kādu pulveri; tāpat krūtis kļuva smagas un rikle aizsmakusi. Kopā saņemot, es biju tik vārgs, ka trešdienas nakti un ceturtdienas rītu šķītu izdzīestam kā svece. Bet to es ļoti labi atceros, ka liku palikt spilvenu, lai sevi saglābtu, jo biju redzējis, ka tie, kam nav zem galvas spilvena, ātri mirst. Nam vita omnium carissima et mors amara homini (Jo dzīvība cilvēkam ir par visu dārgāka un nāve rūgta). Dr. Depkins turēja mani par pazudušu. Bet Dr. Krīgs bija teicis, ka man vairāk neka nevajaga dot iekšā, gan Dievs palīdzēsot. Kad viņš bija projām, es jutu galvas sāpju atslābšanu, jo iepriekš tās bija tik smeldzošas, ka šķītu, itkā man galva būtu aplikta ar sakarsētām dzelzs plāksnēm un ka viss tur iekšā degtu. Kā man bija ap dūšu, kad viņš mazinājās, nezinu, arī šo stundu nevaru pateikt, jo man viss bija ļoti brīnišķīgi priekš acīm.***) Protams, varēja būt viens otrs individuāls novirziens no tikko aprakstītās slimības gaitas, bet visumā tāda viņa bija, vienalga Rīgā, Liepājā vai kaut kur citur. Noteiktus skaitļus par mirušiem nevar sniegt — tie ļoti nepilnīgi. Heinrichs Rombergs**) domā, ka Liepājas vācu draudzē miruši kādi 900 cilvēku. Turpretī baznīcas grāmatas uzrāda tikai 792 pret parasto gadā mirstošo skaitu 40—50. No latviešu draudzes mirušo skaitu vērtējot pāri par 5000. Uz laukiem Liepājas apkārtnē mēra gadījumi parādās vēl septembrī. Lai sērgu ierobežotu, atjauno vecos „mēra nolikumus“. Nedrīkst nevienu līķi turēt neapraktu ilgāk par trim

*) Dr. iur. Aug. von Bulmering „Actenstücke und Urkunden.“

**) Wegner „Geschichte der Stadt Libau“ 1898.

dienām. Jārok pietiekoši dziļi, piem. baznīcā vismaz vienu olekti. Švētrunu pie kapa var teikt tikai tad, kad liķis jau aprakts.

Grobiņā visus dievkalpojumus notur zem klajas debess, lai ļaudīm nebūtu pārāk cieši jāsaspiežas kopā un tie nevarētu tik ātri inficēties ar mēri. Turpat izdala arī svēto vakarēdienu. No 1712. gada Grobiņas rātes rakstā (2. aprīlī) hercogam Ferdinandam *) redzam, ka pilsētiņā palikuši tikai 8 namnieki (pilsoņi). Dažos namos neviens neesot palicis pie dzīvības (. . . in der Letzten Contagion hiesige Bürger biss auff achte aussgestorben, ja in die einige Häusser Niemand Nachgeblieben . . .).

Turpretī Durbē 1713. gadā (Sitzungsberichte a. d. J. 1906.) vēl 22 „vācu“ iedzīvotāji. Bez tam pilsētiņā dzīvo arī „nevāci“ — latvieši. Patiesībā ir vēl ļautājums, vai starp Durbes iedzīvotājiem vispār ir kāds īsts vācietis, jo arī vācu draudzes locekļu sarakstā ir tādi vārdi, kā: Dihriks, Danz, Kantin, Kalpin, Krahting, Leest, Resegol, Sausing u. t. t. *) Vismaz laba daļa no „vāciem“ bijusi latviešu saknes. Piltenes rātes protokolā par mēri raksta šādi (Sitzungsber. 1897. 12. n. 13. l. p.): „Trīsvienības svētdienā 1710. g. Dieva dusmas nāca arī par šo pilsētiņu, jo briesmīgā sērga, kas jau vispār visā zemē plosījās, tanī pat dienā še iesākās. Šī miršana turpinājās līdz Miķeļiem un lielāko daļu iedzīvotāju šī šausmīgā epidēmija aizrāva nāves valstī un tas vērā visunemamākais ir tas, ka šo miršanas rindu ar savu nāvi vajadzēja noslēgt tās (Piltenes) dārgajam un rūpīgajam birgermeistaram Otto Ernstam Benkenam. No visas rātes palicis pāri tikai tiesas fogts (Gerichtsvoigt) Pulss . . .“ Pavisam esot miruši 190 vācu. Par latviešiem statitiku neveda.

Kuldīgā mēris sāk savu plauju aprīlī, nežēlodams arī medikamentu apgādātājus — aptiekarus. Tie visi trīs apmirst (Kr. Volters, Dav. Vruks un G. Veigands). Protams, mērim talkā nāca nehigiēniskie apstākļi pilsētās — netīrība. Cik liela tā bijusi, raksturo 1695. gada 2. maija Ventspils „bursprake“³⁾ 44. §: „Neviens savu durvju priekšā uz ielas nedrīkst atstāt guļam mēslus ilgāki par

*) Sitzungsberichte a. d. J. 1889.

**) Dr. med. A. Raphael „Aus den Kkirchenbüchern der deutschen Gemeinde des Durbenschen Kirchspiels“. Sitzungsber. a. d. J. 1906.

4 nedēļām, pie 3 māru soda.*) Tad arī nav brīnums, ka mēris plauj pamatīgi. Ventspili tas sākas 1710. gada jūnijā un turpinās līdz 1711. g. vidum, tā tad sevišķi ilgi. No vācu pilsoņiem, kā stāsta, palikušas tikai 7 ģimenes (pēc citām ziņām 18). Ieraksti (mirušo) sniedz tikai līdz 1710. g. 18. augustam, kad mirusi mācītāja sieva. 20. septembrī mirst arī viņš pats. Līķi aprakti steidzīgi, bez kādām garīgām ceremonijām, jo mirušo, kā vācu tā latviešu bijis daudz. Jaunais mācītājs tikai 1911. g. 16. jūlijā ieraksta: „Šis ir pirmais līķis, kurš pēc sērgas apglabāts ar kristīgu pavādišanu“. Varbūt, ka mēra masu kapi bijuši tagadējā elevatora vietā, jo to ceļot atrasts daudz kaulu.

Arī Bauskā mēris sācies tikai vasarā. Pie apbedīšanas ceremoniju vairs nav. Lai nepavairotu jau tā lielo garīgo nospiestību un apjukumu, nedrīkst mirušos apzvanīt. Uz hercoga Fridricha Vilhelma pavēli izbeidz apglabāšanu baznīcās. Tāpat kā citur, arī Bauskā no 3. jūlija dievkalpojums jātur zem klajas debess. Iecelti pat ipaši mēra mācītāji. Jāatgādina, ka Bauska smagi izjuta arī kaŗu, iedama no rokas rokā. Tādēļ nav brīnums, ka 1711. g. rāte ziņo, ka kaŗu un mēra dēļ no pilsētas palikusi tikai trešā daļa.***) Daudz namu nodedzināts, daudz ļaužu zaudēts. Moka bads. Trūkst strādnieku. Arī pils cietusi tik stipri, ka pilskungs jau no 1712. gada uzturas Vecsaulē.

Jelgavā mēris ievazāts jau 1710. gada martā. Par savu rezidenci jaunais hercogs ļoti norūpējies un mēģina pēc saprašanas sērgu ierobežot un apkarot. Tam nolūkam izdota 12. jūnijā Grobiņā parakstīta pavēle.****) Vispirms hercogs liek katram pie sirds lūgt Dievu, vai nu kopīgā dievkalpojumā vai savās mājās, katru dienu no 2—3 pēcpusdienā. Tā kā nācis zināms, ka daži sērgu ieguvuši baznīcā un pārnesuši mājās, tad uz priekšu, kamēr Dievs dos veselīgākus laikus, vācu dievkalpojums noturams rātsnama priekšā, bet latviešu uz kāda laukuma, kurū atrod par tam nolūkam noderīgu. Ja kāds sasirgst krogā, vai arī mājās no kalpotājiem kāds, tad katram, kuŗa krogā

*) Cruse, Curland u. d. Herzogen I 213. l. p.

**) O. E. Schmidt „Schloss Bauske un Mesothern“. Mitau, 1890.

41. l. p.

****) Allgemeine deutsche Zeitung für Russland. 1831. № 43. Beilage.

vai mājā sasirgušais atrodas, jāgādā, lai to nogādātu uz tam nolūkam ierīkotām rījām ārpus pilsētas. Ja isti nezina, kāda slimība neveselo pārņēmusi, tad tāds vājnieks nogādājams Bramberģes rījās. Ja turpreti skaidrs, ka darīšana ar mēri, tad jāved uz Šēlera dubultriju, vācus vienā un latviešus otrā galā. Ja kāds no briesmīgās sērgas atveseļojas, tad tas nogādājams uz Magnus Placenu (Magnus Plätzen) rījām un nav agrāk izlaižams, iekams dabū no ārsta (Chirurge) apliecību, ka viņš vairs nevar inficēt citus. Ik pēc 8 dienām pils kaŗavīriem kopā ar rātes sūtītiem pilsētas kalpiem jāpārbauda visi pilsētas krogi. Slimie jānogādā uz norādītām vietām un veselie jāatgādina, lai neslēpj vājniekus un neuzņem svešniekus. Neizpildīšanas gadījumā vainīgie krodzinieki izdzenāvi no pilsētas uz 5—6 nedēļām. Par mēŗa ārstu iecelts Pēteris Vegners. Tā kā viņš viens pats netikšot galā, tad varot pieņemt sev palīgu (Gesellen). Ārsts un viņa palīgs saņem 32 Alberta dālderus mēneša algas. Viņiem jāpaliek ārpus pilsētas un čakli jāapmeklē vājinieki un jāizsniedz tiem zāles. Sevišķi svarīgos gadījumos, mēŗa ārsts (Pest-Chirurgus) var konsultēt Dr. Vetuliju, bet tikai rakstiski. Pēdējais arī tāpat atbildēs. Zāles nabadzīgiem izsniedzamas no galma aptiekas par brīvu, turīgiem tūlī jāsamaksā pašiem. Pilsētas vārtiem dienu un nakti jābūt apsargātiem. Nedrīkst ielaist pilsētā nevienu kam nav īpašas atļaujas. Par Nelaimes (vēlākie Annas) un Mazo vārtu apsargāšanu rūpējas hercoga virspilskungs fon Mēdems, bet Dobeles un Ezera vārtus jāapsargā pilsētas maģistrāta ļaudim. Bez tam pilsētai jāuztur arī slimnieku kopēji pie rījām, kurās atrodas neveselie. Tāpat arī kaprači jāgādā maģistrātam. Liķi (nevācu) rokami neauglīgās vietās un dziļi zemē, jo parastās kapsētās pietrūka vietas. Ieceļ divi oikonomus, kas rūpējas kā par vājinieku, tā par viņu kopēju apgādāšanu un ved visus sarakstus un lēses. Katris pilsētas vārtu sargs un vājinieku kopējs saņem 2 mārciņas maizes no hercoga noliktavām. Tas, atceroties lielo pārtikas līdzekļu trūkumu, pat badu, bija labs atalgojums. Kā ārsts, tā kopēji savas vajadzības paziņo sargiem, un tie atkal tālāk pēc piederības. Bet ieiet pilsētā nedrīkst. Ja kādā namā nomirst vecāki, tad radniekiem jāpūpējas, lai visas lādes, šķirsti un skapji tiktu aizslēgti, nams aiznaglots, bet bērni novietoti ārpus pilsē-

tas. Atstātā mājā nekā nedrīkst aizskārt. Ja radnieku nav, tad par visu to jārūpējas rātei. Ja kādi nami pilnīgi izmirst, arī tie aiznaglojami un līdz sērgas beigām tur nekas nav aizskaņams. Lai ļaudis zinātu sargāties, tad tādi nami, kas vai nu pilnīgi izmiruši, vai arī inficēti, t. i. kuņģos jau bijuši sasirgšanas gadījumi, apzīmējami ar lielu baltu krustu. Katrs, kas tādos namos ielaužas, bargi sodāms. Mirušo skaits katru dienu jāziņo virspilskungam. Aizliedz apbedīt baznīcās un arī apzvanīt, tāpat kā Bauskā, lai neuztrauktu ļaudis, it sevišķi neveselos. Vāci rokami kapsētās, bet latvieši, kā jau redzējam, ārpus pilsētas, neauglīgā vietā, patālāk no ceļa.

Mirstība savu augstāko punktu sasniedz jūnija mēnesī; pēc tam sāk lēnām mazināties. Piemēra dēļ varam minēt vācu Trīsvienības draudzi. Tur mirušie sadalās pa mēnešiem šādi: martā 27, aprīlī 33, maijā 127, jūnijā 213, jūlijā 120, augustā 89, septembrī 73, oktobrī 45 un novembrī 16. Pavisām Jelgavā miruši 1316 cilvēku.

Bija iecelti arī īpaši mēra mācītāji: Christ. Frēlichs, Gotfr. Vernenks (pie Annas draudzes, tā tad latviešu) un G. K. Hāks. Jāpiezīmē, ko starp mirušiem bija arī pats Kurzemes superintendents Joh. Adolfs Hollenhagens († 27. III.); tāpat arī galma mācītājs Joh. Kristaps Kenkels († 18. VII.) un pils. vācu draudzes mācītājs Bartol. Brunengrebers.

Kā redzam, jau 1710. gadā bija pareizs nojēgums par epidēmijas apkaņošanu, izolējot sasirgušos un inficētos.

4.

Daudz vairāk kā pilsētas mūs interesē lauki. Bet cik isti apmira Kurzemes latviešu, grūti pateikt. Jāpiekrīt doc. J. Bērziņam, ka par mirušiem statistiku hercogistes valdība nav vedusi. *) Turpretī par dzīvi palikušiem gan interesējās. Visiem hercoga muižu arēndātoriem un amtmaņiem bija jāiesūta ziņas par viņu rīcībā nodotās muižās pāri palikušo zemnieku skaitu. Arī privātajās muižās 1715.—1717. gados izveda revīziju, lai konstatētu darba roku skaitu un sakarā ar to noteiktu muižas arklu daudzumu, kas bija vajadzīgs kontribūciju taisnīgai sadali-

*) Valsts Arch. raksti. Serija B. Pētījumi I. Rīgā, 1935. g. 172 l. p.

šanai. Kur palikušas domēņu muižu ziņas — nav zināms; vismaz valsts archīvā esošajā „Kurzemes hercogu archīvā“ viņu vairs nav. Šķiet, agrākos mūsu kungus ziņas, kas attiecas uz zemniekiem, maz vai arī nemaz nav interesējušas. No privāto muižu revīzijas atlikušas tikai bēdīgas paliekas, kas sniedz ziņas tikai par dažām muižām. (Konvolūtā „Consignation der Haakenzahl von denen Adels Gütern in Curland und Semgallen, im Jahr 1717. №1635. sainis 255). Pūslīdz aptuvēni par palikušo iedzīvotāju skaitu var spriest gan arī no 1717. gadā uzdotā arķlu skaita, jo skaidrs, ka uzdodot arķlus kā muižas vērtības vienības, vajadzēja arī rēķināties ar darba roku skaitu. Kā pati revīzijas gaita, tā arī muižnieku tieksmes arķlu skaitu samazināt, zināms, ticamību satricina. Hupels savā „Nordische Miscell № 9—10 1785. g. dod 1717. gadā visu Kurzemes muižu, arī kroņa, arķlu skaitu. Un tas iztaisa pavisam 442¹/₄ *). Hupela autors raksta, ka Kurzemē uz vienu arķlu skaitot 60 vīriešu kārtas zemniekus (14—60 gadus vecus). Tādā gadījumā 1717. g. Kurzemē būtu dzīvojuši uz laukiem apm. 26535 darba spējīgi vīrieši, vai arī pavisam ap 70—80000 iedzīvotāju. Šķiet, ka šis skaits par mazu. Citādi gan Hupela privāto muižu arķlu skaits pūslīdz saskan ar valsts archīva datiem. Dažas muižas minētas kā tukšas (wüst), vai arī kā „nespējīgas“ (unvermögend). Hupels par tukšām uzskaita: Menkena mantinieku zemes Sēlpils novadā (Kirchspiel), „Ilsensee“ un „Salnassee“ Daugavpils un Pārlauces novadā, Kapņicka lēni Bauskas novadā, „Portrellen“ Jelgavas novadā, „Wildaushöfchen“ Dobeles novadā, „Bachhof“ Sabiles novadā. Pēc „Consignation“ **) Jelgavas draudzē (novadā „Kirchspiel“) tukša arī „Lautzen“ (?), — tāpat Dobeles novadā Akasmuiža (Acken), Auces „Heidhussen“ (?), Tukuma Vilksale („Wilksahlen“) un „Sautern“, bet kā „nespējīga“ (unvermögend) „Langenfelt“; Kandavas nov. „Remte“ un „Wittenbeck“ pie Strazdes, par kuŗu teikts „gluži tukša“ (ganz wüst), kā nespējīga minēta Rūmene, Sabiles novadā tukšas Langsēdes (Langsehden) un Višļu (Wischeln) muižas, nespējīga „Bachhof“; Talsu novadā „nespējīgas“ Odres un Veģu muižas. Al-

*) Bez Piltenes apgabala.

**) Valsts arch. Kurzemes herc. arch. № 1635.

sungas novadā tukša Tadaišu muiža (Tadaisch). Durbes nov. tukšas Druviņu (Druwingen) un Laidu (Layden) muižas, „nespējīga“ Maz-Lāņu („Klein-Lahnen). Daugavpils distriktā „nespējīgas“ „Illensee“ „Sallensee“ un Jaun-Borna (Neuborn); Bauskas — tukšas, Liepāres (Leparren) un Lipstu (Lipsten) muižas.

Ar maz izņēmumiem tās visas nelielas muižiņas. Šķiet, ka viena otra pēc mēra vairs netika atjaunota. Dažās mēs sastopam darba nespējīgus cilvēkus (palicis kāds bērns, vai sirmgalvis). Pavisam izmiruši laikam tikai to muižu novadi, par kuriem teikts „ganz wüst“ un tādu nav daudz. Turpretī jau 1739. gadā dažas no uzskaitītām muižām atkal apdzīvotas. Piem. Lipstu un Druviņu muižu arklu skaitu 1739. g. uzdod pats īpašnieks Krustpils Korfs.*) Tāpat Dobeles distrikta Akas muiža skaitās atkal $\frac{1}{12}$ arkla. No hercoga muižām tukša viena vienīga Andumu muiža Talsu distriktā, bet arī tā drīz vien apļauzota.

Žēl, ka nav atrodami visi pēcmēra (1715—1717) revīzijas protokoli, kas dotu iespēju sastādīt sīkāku pārskatu par tiem zaudējumiem, kādus mēris nesis latviešiem Kurzēmē — vai labāki sakot, cik ļaužu palicis pāri. Bet arī tie daži protokoli, kas Kurzemes hercogu arhīvā Rīgā atrodami, no latviešu viedokļa ļoti interesanti. Vispirms varam noskaidrot pašu revīzijas gaitu. No tās redzam, ka revīzijas izdarītas ļoti pavisām. Revidenti — pāris muižnieku, draudzņu deputātu, ierodas sekretāra pavadībā muižā, atsauc pāris zemnieku, parasti „zemnieku vecāko“ un vēl kādu, nozvērina tos un tad pieraksta viņu izteicienus. Interesējas tikai par to, cik katrā mājā darba spējīgu vīriešu; jo pēc to skaita, kā redzējam, noteica arklu daudzumu, no kā savukārt atkarājas kontribūcijas lielums. Uzglabāties arī zemnieku zvēresta teksts, mazākais tāds nodots 1715. g.***) Auces draudzē. Jādama, ka tā bijusi vispārēja formula:

„Es N. N. Svehrtju pe Dewa wiſſa Aufſtaka, fa es ne weenu no Schoß Walſtibaß dſimtu Laudim, faß manna Eeniga Runga un manna preſſſcha Arflu Eſpech Waldiht, in ſpaille pehz fahrtaß iſdſiht, gribbu Elehpt, bett pa gallu gallam wiſſuß wihra galwaß furgt 14 liedß 60 gaddem wezu irraid iſteift, nedz arri wenu

*) Kurz. herc. arch. № 1635. 24. lapa.

**) Kurz. herc. arch. 1635. „Consignation der Hakenzahl“.

dsimtu wihru par Swešsču deeweh:*), nedz Swešsču par dsimtu wihru deeweh, til teescham ka man Dewš un winna Dahrgais wahrđz jeb Swehtais Evangellium paliedz. Amen.“

Piemēra dēļ ņemsim Vec-Auces revīzijas protokolu: „Vec-Aucē revīzija notikusi 6. jūnijā, stādīti priekšā „vecākais“ vārdā Lēļa Ermaņu Pēteris (Lehla Erman Peteres) un Vilips Klāvs (Philip Klav), nodevuši iepriekšējo zvērastu un sekojošo izteikuši.“ Ar citu roku pierakstīts: „pārējie saimnieki bijuši klāt.“ Vec-Aucē stāvoklis bijis šāds:

Lēļa Ermaņa mājās 3 darba spējīgi vīrieši, Urdzēs 2, Brūlēnos (Bruhlen) 5, Bullišos (Bullingen) 3 un kāds vecis pāri par 60 gadiem, Sudmaļos 1 un viens svešnieks, Desās 2 un viens kurls, pamuļķis, Strēļos 1, pats saimnieks vēl nevesels, Lielkalnos 2, Albrektos 4 (kāds vecis pāri par 60 gadiem), Kurpniekos 3, Ēvaržos 5, Pūšos 2, Liel-Ķiļos 3, Maz-Ķiļos 6, Bēžās (Behschen) 3, Berķos (Bergen) 2, Vilciņos (Wiltzen) 3, Purmaļos 2, Klipkalējos 2, Mežeros (Meschern) 2, Ģerķos 1 un 1 svešnieks, Kaneniekos 2, Meža Kuršos 2, „Laudr Anss“ 2, Pilszemniekos (?) (Pile Semnek) 2, Vilipos 3 (mežsargs), „Dirven“ 2 (mežsargs), Kāļos — neviens. Tā tad pavisam bijuši 75 darba spējīgi vīrieši vietējie un 2 svešnieki. Bez tam mācītāja mājās Vecvagaros dzīvojuši arī vēl 2 strādnieki. Interesanta piezīme, ka pēc tam 3 aizbēguši un 2 miruši.

Vitiņa muižā („Weittenfelt“) revīzija bijusi 5. jūnijā. Zvērastu nodevuši un izprašpāti „vecākais“ vārdā Berents (Berent) un Kalna Engbrechts (Kalen Engbrecht). Pārējie zemnieki nemaz nav bijuši klāt. Citus saimniekus iztaujāt neesot ticis atļauts. Vitiņmuižas tiesā stāvoklis izrādījies šāds: vecākā mājās 2 darba spējīgi vīrieši, Kalna Engbrechtos 3, Vērējos 2, Spalvās 2, Kapiņos (?) 2 un 13 svešnieki, Lukšās 2, Vatiņos 2, Laukgaļos 1, Jaunzemniekos 1, Putnos 2, Brūdekos (Brūdeken) 3, Lubās 2, Vērsišos 3, Vecvagaros 3, Zelmeņos — neviens derīgs, tikai kāds vājš krustos, Tēraudos 1, Mačuļos 2, Maz-Butēs 1, Liel-Butēs 2 un kāds audējs, kas strādā muižai, Zvejniekos 3. Bez minētiem ļaudīm muižas robežās esot vēl 4 kalpi un 1 pavārs, 1 kučieris, 1 kalējs un 1 strēlnieks

*) Arī oriģinālā svītrots.

(mednieks, bisenieks). Krūškalna muižā 5. jūnijā (Krusse Kahlen) iztaujāti Budžu (?) Jānis un Lamzes Juris. Izrādījies, ka Bučos (Jāņa) resp. Budžos 3 vīri, Bučos (Anša) 3, Baukaisos 3 („starp tiem viens dāvināts“), Janašos 1, Kauzaišos 3 un 1 svešnieks, Benkužās 2 svešnieki, Lejas-Krogā vai Kroga Lejās (?) 4 un 1 ar kritamo kaiti, Rūsās (Russe) 1 un kāds dāvināts audējs, Vančos 1 svešs amatnieks, Lamžos 4 („starp tiem viens dāvināts“). Bez tam pašā muižā 1 bisenieks un viens kučieris. „Pēc Lieldienām viens aizbēdzis“. Tā tad Krūškalnes īpašniekam bijuši vai nu labi draugi, vai radi, kas dāvinājuši ļaudis. Bet arī bez „bēgļiem“ viņš nav. Kā to redzam no „svešnieku“ skaita un aizbēdzējiem, tad ļaudis mēra laikā stipri aizklīduši no savu kungu novadiem.

Ilē revīzija bijusi jau 3. jūnijā. Ziņu sniedzēji bijuši Kaitnes Miķēlis (Kaitnes Mikel) un Tešņu Indriķis (Teschne Indrik). Kalnējos bijuši 3 vīri, Stūros 2, Inčos 2, Vanagos 5, „Teschannen“ 4, Padēlos 1, Jaun-Padēlos 2 — 1 dzirnavnieks un 1 audējs. Upesmuižā pie Īles („Bächhoff“) ziņas revidentiem devuši Tožu Juris un Tožu Everts. Tautiņu mājās bijuši 2 vīri — (no tiem viens no Krieviņu muižas, kuņas īpašnieks Ļeparskis to prasot atpakaļ, bet Upesmuižas īpašnieks Sakens nedodot), Tožānos 6 un vēl 2 kalpi — pavisam 10 cilvēku, neskaitot muižas kučieri. Auces muižā („Autzhoff“) revīzija bijusi tanī pat 3. jūnijā. Iztaujāti Kannenieku Mārtiņš un Ķiepiju Pēteris (Keepe Peter). Kanneniekos bijis 1 vīrietis no vietējiem un 1 svešnieks (bez tam kāds vecis pāri par 60 g.), Ķiepijos (Ķepēs?) 1 (un 1 sirmgalvis), Kupeņos 3, Stēguļos 2, Upeniekos 1 un 1 svešnieks, Grašos 1. Pavisam 9 vietējie un 2 svešnieki.

Tā paša gada (1715.) 4. jūnijā revidēta Slagūne. Ziņas devuši Jēkabs no Sudrabu mājām un Peļču Jēkabs (Pelzen Jakob). Cibēnos (Cyben) bijuši 3 darba vīri, Ružās 2 (abi brāļi: viens kalējs un viens zvejnieks), Bunduļos (Bundeln) 2 (no tiem viens dzirnavnieks un otrs audējs), Lauros 4, Muižzemniekos (Moisemnek) 3, Kazeniekos 3, Lambrekšos 3 un 1 svešnieks, Lambrekšos (otros) 2, Ģīgaros 2, Sudrabos 1 — vecākais un mežsargs. Tie paši noderejuši (t. i. Sudrabu Jēkabs un Peļču Jēkabs) par avotu arī ziņām par Sebras muižu. Tur stāvoklis tāds: Pelčos 4 v., „Kiwken“ 2, Daudzumos 3 un Garlaukos 2.

Arī no Slagūnes 1714. g. 26. jūnijā viens puisis esot aizbēdzis.

Kevelē (Keweln) revīzija bijusi 6. jūnijā. Iztaujāti „vecākais Klāvs un Kapužu Viļums (Capusche Willum). Gapelēs (Gappeln) bijuši 2 darba vīri, Varkaļos 4, Zutinos 2, Dimzās 4 un 1 svešnieks, Cīruļos 2 un 2 svešnieki, Vikstrautos 3 un 1 svešnieks, Muižzemniekos 2, Kapuzās 2 un 2 svešnieki, otrās Kapuzās tikai 2 svešnieki, Luļļās (Lulen) 1 svešnieks, Meiros 1 svešnieks. Pavisam 10 „svešnieku“, t. i. pārnovada ienācēju — bēgļu. Gandrīz katrās mājās arī pa sirmgalvjām (t. i. pāri pa 60 gadiem). Bez tam vēl ir tādas mājas, kuŗām speciāli uzdevumi un kas nestrādā muižas laukos. Tā Ziemeļu Jānis (viņam ir 3 vīri) ir šķilteris, Duča (3 v.) galdnieks, Kupše — zvejnieks (3 v.) un kalējs Teselis, kam gan zemes neesot.

Tanī pat dienā revidē arī Vadaksti un Bileiku muižu („Danhoff“). Ziņas dod Plataiķu Valts, Benaišu Jānis un Meišu Kristaps.

Milzaišos — tikai viens klibis un darbam nederīgs vīrietis, Benaišos 3 v., Liel-Dargaišos 5, Maz-Dargaišos 2, Margulaišos, Šureļos (Schurellen) 1, Meišos 2 un 9 kuršu svešnieki („Kurische Frembde“), kā arī 12 lietuviešu. Plataiķos 2 v. un 3 kuršu (latviešu) svešnieki, Klāvaišos 2 un 5 lietuvieši, Laivās 1. Kā jau pierobežā, svešnieku te saradies daudz, kā latviešu tā lietuviešu. Uz zinām arī, ka vēl agrāk, bet tomēr pēc mēra jau bijusi kāda cita revīzija. Tanī uzdots 10 vīru vairāk. Tagad noskaidrots, ka divi no tiem ir muižas ļaudis (saimes), 2 darbam nederīgi un pārējie brīvi jau no tēvu tēviem. Kungs tos noturējis par dzimts cilvēkiem, jo zinājis viņu izcelšanos no Kurzemes. Patiesībā gan te lieta grozās ap neizdevušos brīvības atņemšanas mēģinājumu. Vadakstes mācītājam palikuši 3 darba vīri: Stāmaņos 2 un Keļutos 1.

Jaun-Auces muižas revidētas jau 31. maijā. Ziņas devuši Kaspars no Zušu mājām, Kunkuļu Jukums un Kalnu Jānis. Kunkuļos bijuši 3 vīri un 1 svešnieks, Dudzmaņos 5, Tiltaišos 3, Zušos 2, Sirmkanšos 3, Pāvelos 2 un 1 svešnieks, Mizaitēnos 4, Gargrodos 5, Mālēnos 2, Svircos 4, Irbēs 2, Padegās 2, Kalna Jāņos 3, Švikās 1, Dekšeniekos 4 un viens svešnieks, Dreimaņos 1 (tēvs no lietuvjiem) un 1 svešnieks, Ramkās 4 (saimnieka vectēvs ienācis no Lietuvas). Tanī pat dienā pārbaudīta arī Sirmele. Ziņu

sniedzēji bijuši Jaunstriķu Vidus Andrējs un Vecstriķu Jēkabs. Jaunstriķos 6 vīri, Vecstriķos 4 un Incēnos 4 un 1 svešnieks.

Par Stirnu muižu (Stirnen) 3. jūnijā ziņas devuši Kīrķu Indriķis un Kumpes Fricis. Kīrķos bijuši 2 vīri, Kumpēs 1, Strautiņos 2, Irbēs 1 un 1 svešnieks, Kupēs (Kuppe) 2. Dzelžu muižā (Dselssen) pēc „vecākā“ Indriķa un Goldes Dāvja liecības bijuši: Ledainēs 3 v., Namiteļos 3, Jaunuļos 2, Goldēs 2, Bētaišos 2 un Kalna-Bērtaišos tikai kāds sirmgalvis. Divi vēlāk aizbēguši. Bēnes un Ciroles apstākļu izteicēji bijuši Liekņu Everts, Lejassaimes Andrējs un Krūtaiņu Ermanis. Liekņos bijuši 8 vīri, Lumbēnos 2, Brandavos 2 un 1 svešnieks, Pasiļos 1, Lauru Andrējam 2 (saimnieks nopirkts), Lauru Jurim 2 un 1 svešnieks (saimnieks galdnieks), Jaunjānos 3, Brūveļos 2 un 1 svešnieks, Kaijās 1, Slakteļos 1 un 1 svešnieks, Kruķos 2, Galdnieku zeme 1, Kaiļu Evertam 1, mežzargs 1. Visi trīs pēdējie svešnieki — ienācēji.

Cīroliešos un Ezermuižā: Lejassaimē 2 un 2 svešnieki, Vilkos 5 un 1 svešnieks, Pelnčļos 2, Burgrāvās 1, Krūtaļņos 2, Pelgnožos 2, Lašos 4 un Putriņās 2. Pēc Lieldienām 1 aizbēdzis. Atliek atgādināt, ka bēgšanas notikušas pavasaros vai vasarās.

Tomēr arī pievestie protokoli īstu ainu par mēŗa postījumiem nerāda. Pat tanīs muižu novados nē, par kuriem tie sastādīti. Revīzija, kaut arī ļoti nepilnīga un steidzīga (vienā dienā izņemtās pat vairāk muižas) izvesta gadus 4 pēc epidēmijas. Izmirušās mājas pēc iespējas aplaužotas, lai neapaugtu ar mežu. Palikušie novada ļaudis sadalīti pa sētām puslīdz vienmēŗīgi. Un tomēr arī vēl tad mēs sastopam dokumentētus traģiskus gadījumus, kas ar savu drausmīgumu runā vēl cauri diviem gadsimtiem. Tā pati revīzijas komisija (Kazimirs fon Fitinghofs, saukts Šēls, Dītrichs fon Brinkens un Auces mācītājs Fr. Hesens) atrod Krieviņu muižu Ūles tuvumā gluži tukšu. „Krieviņu muižu Ūles apkārtnē, piederīgu ritmeistaram Ļeparskim, mēs atradām tukšu; tur nav neviena vairāk kā tikai kāds vācu cilvēks apmeties, kas pieskata ēkas, bet no zemniekiem neviena vairāk, kā tikai divi mazi zēni, vienu viņš (t. i. Ļeparkis) paņēmis

līdzī uz algu un uzturu savai apkalpošanai, otrs gana vācietim lopus“.*)

Šķiet, līdzīgi izskatījās arī pārējos muižu novados, kurus uzskaita par tukšiem. Jāsaka, ka Auces un Dobeles apkārtnē nebūt nebija no visbargāk piemeklētiem. Bija vietas, kur izmira lielākā daļa pagasta māju. Tā piem. Priekulē, kur mēris sācies jau 1709. gada Ziemsvētkos un turpinājies līdz 1710. gada novembrim, no 216 mājām apdzīvotas palikušas tikai 60.**)

Arī no muižas saimes miruši 7. Pats īpašnieks Chr. Korfs aizbēdzis ar visu ģimeni. Ārkārtīgi nesaudzīgi mēris plāvis Zūrās. Tur sešos mēnešos miruši 1809 cilvēki.***)

Pie dzīvības palikuši tikai 382. 118 saimnieku, 23 saimnieku dēli, 60 kalpu, 32 kalpones-meitas, 5 vaļinieki, 125 sievas un tikai 19 bērnu. Tā tad apmiruši ap 82% iedzīvotāju. Visvairāk epidēmija skārusi bērnus. Šķiet, tā bijusi vispārēja parādība, jo par lielo bērnu mirstību dzirdam arī citās vietās. Vairāk māju izmirušas pavisam. No 118 Zūru saimniekiem lielākā daļa steidzīgi ielikta pēc mēra, lai mājas neaizietu bojā. Vispār mēģināja pārpalikušos ļaudis sadalīt vienmērīgi. Tā caurmērā uz katru māju iznāca vairs tikai pa trim cilvēkiem. No agrākiem saimniekiem pie dzīvības palikuši tikai 38. Nevienas dzīvas dvēseles nepalicis šādās mājās: Vec-Spēkos, Suisiņos (Suissing), Andrēja Gaisiņos, Zostiņos, Čuskās (Tschuske), Miķeļa Budiņos, Viļuma Švenkās, Kaspara Timšās, Vītuļa Zemniekos, Puiša Bestēs, Brenča Puļķos, Brenča Stārķos, Stoikos, Jaun-Andrējos, Gargaišos, Žogos (Szöge), Cunšās (Zunsch), Tisa Pencuļos, Besteļa Kalējos, Indriķa Kausiņos, Kvīna Zemniekos, Sarķa Bantēs, Kapēja Zemniekos, Stūlpertos, Jaunarājos, Juŗa Lapsās, Sviŗa Zemniekos, Antas Labrenčos, Dreimaņos, Vec-Lodēs, Tojaļa Labrenčos, Ermaņa Garrīgeļos, Anša Bērzos, Tīdes Kalviņās, Jēkaba Titeļos, Indriķa Ceiņos, Valta Blīveintos, Viļuma Lauksargos, Marka Zemniekos, Silagaisa Sunišos, Ermaņa Platajos, Ermaņa Greizēs, Ermaņa Klukās un Reinmačos. Tāpat izmirušas arī vēl citas mazākas mājas, skaitā 13. Izmiru-

*) Kurz. herc. arch. 1635.

**) Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge. Zweite Lieferung. Mitau, 1892. 146. l. p.

***) Geoponika. Sechstes Stück. Dezember 1709. 477. u. 478. l. p.

šajās mājās atstātās lietas pievākusi muiža. Šis mantojums iztaisījis: 82 dālderus naudā, divus sidraba kausiņus, trīs sidraba kaņotes, 154 govīs, 4 aunus, 4 pūri kviešu, 55¹/₂ pūri rudzu, 7¹/₂ p. miežu, 1⁵/₆ p. auzu, 16 kaudzes rudzu un 1 kaudze miežu. Tā tad gluži bads Zūrās vis nebija.

Šķiet, ka sērga vispār sevišķi bargi plosījusies Rietum-Kurzemē. Tā piem., kad 1717. g. jādod jaunas kontribūcijas Piltenes apgabals pierāda, ka nespēj vairs nekā dot. Darba spējīgo vīriešu palicis ļoti maz. Pa visu Valtaiķu distriktu (Kirchspiel) pie dzīvības palikuši tikai 95 vīrieši (zemnieki*). Dažādās muižās palikušo skaits šāds: „Lieben“ (Lubu muiža?) 5, Bojā (Boyen) 6, Kalvenē 10, Pērbonē 10, „Candeln“ 8, Jaun-Apuzē 4, Vec-Apuzē 5, Asītē un Mežniekos 15, Vormsātē 7, Bākužos (Backhusen) 4, Elkuzemē 1, Ābelniekos 3, Raudā 7, Rokaišos 3, Dzelzgalā (?) (Dzeldegalle) 4, Nīkrācē (Neukrahzen) 9, „Much“ 1 nopirkts jauneklis, Lažā 3, Vārtājā un Nodagā kopā 19, Ventspilsmuižā 4, Liediķos (Ladicken) neviena vīrieša, Lielajā un Mazajā Vecmuižā (Altdorf) 6, Nogalē 24, Limbužos 2, „Zerrenden“ 4. Par 34 dažādām muižām sanāk 232 darba spējīgas vīriešu kārtas personas. Līdzīgu ainu rāda līvu traģēdija. Hercoga Kazimira laikā no Jaunciema līdz Žocenei dzīvojuši ap 1600 līvu. Pēc mēra atlikuši itkā tikai 10**). Un kaut arī pēdējais skaitlis būtu pārspilēti mazs un patiesībā būtu vairākkārtīgi jāpalielina, tad tomēr jau drausmie nostāsti, kas ilgi uzglabājās pašu lībiešu (līvu) mutē, liecina, ka pārdzīvojums bijis ļoti smags un ka mēra plauja bijusi bagātīga. Pēc pašu līvu nostāstiem Popes novadā palikuši tikai trīs līvi. Cilvēku trūkums jūrmalā atvietots ar somiem un igauņiem. Tā kā pēc Popes baznīcas grāmatām jau 1712. gadā esot kristīti 20 līvu bērnu, tad Kallmeijers domā, ka tie esot atvesto kolonistu atvases.

Kaut kādu nojēgu par mēra postu sniedz arī Muižciema baznīcas grāmatas. Te sastopam vienu no retajiem gadījumiem, kur mācītājs (Nikolajs Vitenburgs) visu laiku vedis grāmatas (1677—1728). Un tomēr arī te mirušo reģistrs tukšs: „jo sērga, par nožēlošanu, pieņēmas, kap-

*) Th. Schiemann „Das Piltensche Archiv“.

***) Mittheilungen a. d. Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. IV. B. Riga, 1849. 153. l. p.

sēta (pie baznīcas) bija pārpildīta, mēri mirušie bieži aprakti kapellēs bez skaita uzrādīšanas“ — paskaidro mācītājs. *) Daudz ļaužu miris (3—6 dienās) pašā mācītāja muižā, izmirušas arī vairāk mājas. Saslimis no jauna arī Dumešu māju vecais saimnieks Jēkabs, kas jau izsirdzis 1654. gadā mēri. Šoreiz epidēmija sākusies martā un drīz vien jau miruši 111 cilvēku. Gluži neskārtas nepaliek arī muižas: Brocēnos mirusi vecā Hernera (Hörner) lielmāte, Subros Henninga kundze, bet Maz-Satiķos amtmanis Bērtulis līcis sasirgušo Mēdema kundzi iznest zem kļājas debess un tad gaidījis viņas nāvi, jo bijušas lielas bailes no slimības pielipšanas. Arī Muižciema īpašnieka ģimenē mēris ņem savus upurus — divas meitas. Nekā nevar palīdzēt arī „dakteris“ — Gregorijs Fērmanis.

1707. gadā draudzē minēti 1520 cilvēku, apmēram 16 uz katru sētu. Bet pēc mēra — 1711. gadā draudzē var saskaitīt tikai ap 235 dvēseles — vai apmēram 2½ uz katru sētu. Tā tad miruši apm. 1200—1300 cilvēku, vai 80%—87%. Interesanti, ka taisni mēra laikā (1710) ārkārtīgi liels laulību skaits. Mēra posts Muižciema draudzē gandrīz jau izlīdzināts 1796. g., kad tur skaitās atkal 1247 cilvēki.

No vienas puses ļaužu trūkums, no otras garīgais satraukums un panika, radīja jaunas briesmas: labība varēja palikt neiesēta un nenovākta, kas izsauktu vispārīgu badu. Lai to novērstu, no Liepājas 1710. g. 14. jūlijā hercogs izdod pavēli — apkārtrakstu,**) ar kuŗu liek visiem saviem ierēdņiem pie sirds pielikt visas pūles un rūpes, lai siens un lauku augļi tiktu novākti, ziemāji iesēti. . . „Šim nolūkam atļaujam viņiem šoreiz aiz ārkārtīgas nepieciešamības („in der äussersten Noth“) izlietāt pie riežām visus novadā (unter Ambte) esošos strādniekus un zemniekus bez izšķirības, vai tie būtu virspilskungu, pilskungu, vai privāti (Landtebauren) zemnieki, novadnieki (Novadneeken), brīvzemnieki (Frey-Bauren), mežsargi, bisenieki vai zvejnieki, vai kā arī viņus citādi sauktu, bet neuzskatīt to par precedentu sekošanai (doch obsque sequela)“. Tālāk hercogs atgādina, ka pie visa lauku darba

*) Sitzungs Berichte vom Jahre 1802. Mitau, 1803. Anhang. Th. Lamberg. „Zur Familien, Kirchen- und Culturgeschichte“.

**) Das Inland. 1841. № 5. 29. 1.

svarīguma jārikojās tomēr tā, lai netraucētu kārtējo pasta satiksmi (Post-Cours). No šīs pavēles mēs arī redzam, ka Kurzemē 18. g. s. sākumā vēl šur un tur sastopami brīvi latvieši. Atcerēsimies gadījumu Vadakstē un turpmāk pieminēsim Zlēkas.

Kaut gan 18. jūnijā hercogs ar savu rikojumu (patenti) atgādinājis arendatoriem, pilskungiem un amtmaņiem šinis grūtājos laikos zemniekus saudzēt un neatstāt tos bez palīdzības, praktiskas nozīmes tam nevarēja būt, jo pats hercogs aiz bailēm no mēra lūgumus nepieņēma, bet lika paciesties un gaidīt. Savukārt labi domātā 14. jūlija pavēle atvēra amtmaņu patvaļai visas durvis. Vēl vairāk, pamudināja arī muižniekus uz brīvības laupīšanu brīvzemniekiem, kā to redzam Zlēkās. Tur īpašnieks fon Bērs varmācīgi brīvus cilvēkus pārvērs dzimtcilvēkos, tādēļ ka viņam trūkst darba roku.*) Jādomā, ka šis nebūt nav vienīgais gadījums. Šķiet pat, ka pa tādu pašu ceļu gājuši arī hercoga muižu amtmaņi, neskatoties uz to, ka taisni bija atgādināts ārkārtīgo gadījumu neņemt par sekošanas paraugu. Tā tad 1710. g. mēris prasīja no latviešiem Kurzemē ne tikai ļaužu, bet arī brīvības upurus. Neviena vien agrāk brīva ģimene 1710. g. būs savas tiesības zaudējusi, labāki sākot tikusi aplaupīta. Apstākļi jau arī bija tādi, ka patvaļai bija pavērts plašs apjoms. Jo pēc hercoga Fridricha Vilhelma nāves zemē nebija neviena no visiem atzīta kunga. Un tā tas gāja līdz 1737. gadam. Sūdzības ārpus zemes robežām — Varšavā nevienam no aplaupītiem nebija pa spēkam un nebūtu arī devušās nekādus panākumus. Bez tam daudzi lielajā apjukumā un beigu gaidās varēja savus dokumentus arī vienkārši pazaudēt.

Un tomēr ar visām Bēra mežonībām Zlēkās labību nevar novākt. Tā izbirst uz lauka. Vietumis, kur zemnieku vēl būtu puslīdz pietiekoši, tie atteicas strādāt — jo tā kā tā jāmirstot — un steidz nodzīvot visu, kas ir pie dvēseles. Tādi gadījumi nāk priekšā arī hercoga muižās. Tādēļ viņš 9. X. uzdod mācītājiem aicināt zemniekus uz paklausību. Lai mācītāju runām būtu labākas sekmes, muižās pavēl celt karātavas. Pēdējos rikojumus savas zemes lietu kārtošanai jaunais valdnieks paraksta Pēter-

*) Protocolle des I. Ärttetages. 1. 2. l. p.

burgā (Ļeņingrādā). 26. novembrī pastiprina aizliegumu sapulcēties, atceļ pat hoftiesas sēdes. Aizliedz hercogam tuvoties, kad tas atgriezies no Krievijas. Jāsaka gan, ka jau tā kā tā ļaudis viens no otra ļoti vairījās. Sazinājās ar rakstītām zīmītēm kas to prata, roku nesniedza. To labi raksturo Lipaiņu baznīcas aktos*) baznīcu notāra Joh. Abrahama Džona piezīme: „Pēc tam, kad Anno 1710. jūlija mēnesī, kad sērga bija visbriesmīgāka un aizrāva rūgtā nāvē neskaitami daudz ļaužu, es aprakstītā (laika) beigās ierados še hercoga Turlavas muižā, ar nolūku, saskaņā ar savu amatu, kā agrāk tā arī toreiz, uzsākt kaut ko baznīcas lietās. Bet tā kā briesmīgā epidēmija nepielaida, ka viens pie otra varētu atnākt un viens no otra sevišķi vairījās, tad es nekā nevarēju panākt.“ Ļoti labi šo vairīšanos raksturo arī dažas vecās mēra laiku garīgās dziesmas, piem. aculiecinieka, Vidzemes mācītāja Svantes Gustava Dīca (Vidz. dz. gr. 450.) 4. p.:

„Nu atraujahs tee Nahburgi, Tee behg preefsch man tā afli, Un manni senn pasihstami Ne nahf nu wairš til zschakli: Kas zifahrt pee man peetikka, Teem esmu es nu Apfmeekslā, Tee apmett labbu zilpu. 5. p. Tee Raddi stahw no tahlenez, Un statta mannas Mohfas: Es wahrtohs weens pee Semmitēs, It tā tahds Zahrpinsch lohfas: Ur Nahwes Sihkleem es apstahst, Rā Grehzneekš tahds apzeetinahtš, Ne prohtu wiff fur greeftees“.

Te pat nav vajadzīgs nekāds paskaidrojums — tik satricinoši skaidri parādīta laikmeta aina un nabaga mēra vājnieka atstātība un pamestība.

5.

Cik īsti ļaužu Kurzemē 1710. gadā miris — neviens nevar pateikt. Parasti mirušo skaitu vērtē uz apm. 200.000. Tā kā nesalīdzināmi lielākā daļa upuru krit uz latviešiem, tad taisni apbrīnojama tautas vitālitate. Arī Vilh. Fridr. Brinkens savās piezīmēs (Notata zur Lieffändischen Historie, Sitzungsberichte 1894. 78. l. p.) saka, ka zemnieku mirstība bijusi liela — turpretī „Pa daļai miruši arī muižnieki un namnieki, bet tomēr lielākā daļa palika neskārta.

*) Das Inland 1848. № 36.

Tā pie muižniekiem un namniekiem nebija vērojams nekāds lielais samazinājums.*)“

Pazudušas mājas, ciemi, pat muižas un pilsētiņas. Protams, ne visas tās vietas, kur tagad vēl sastopam māju atliekas un par kuŗām tautas nostāsti saka, ka tās bijušas „priekš lielā mēŗa“ — arī patiesi saistāmas ar 1710. g. epidēmiju. Tomēr šur tur veco tēvu nostāstiem būs taisnība. Mūsu meŗos vietumis vairs tikai pēc tēvu tēvu nostāstiem laba vēŗīga acs var atrast veselas kapsētas un vairāku māju pēdas (Andumu meŗā, Rendas Kroju apgaitā u. c.). Uzglabājušies dažreiz pat bijušo māju vārdi, vai nu kā kādas pļavas vai pakalna apzīmējums (Sleŗi, Sniķersāti — Rendas Kroju apgaitā). Zlēkās izzuduši kādi trīs ciemi un vairāk māju. Par to mācītājs J. G. Bitners Zlēku baznīcas kronikā*) raksta: „Daudz māju izzudis un meŗi ņēmuši virsroku, tā izzuduši Paļģi un Cirkāļi, agrāk ciemi, kuŗu iedzīvotāji pārcelti uz tukšajām sētām (saimnieku vietām). Plosta kroga vietā agrāk atradies Āciķu (Azziken) ciems“. Tāpat bez ļaudīm palikusi arī Kābiles Jaunā muiŗa. Ēkas sabrukušas, lauki apauguši. Veselus 50 gadus šīs muiŗas nebijis. Viņas bijušos tīrumos Ģerenieku un Biķu māju ļaudis ganījuši lopus.**) 1863. g. muiŗa atkal atjaunota. Arī Remtes muiŗa vēl 1721. gadā tukŗa — vēl vairāk — ēku vairs nav — lauki aizauguši. Daŗas muiŗas arī vairs netiek atjaunotas — piem. Kāņu muiŗa, kuŗas vietā tagad mājas ar līdzīgu nosaukumu (Talsu apriņķī). Izzuduŗas arī veselas 13 baznīcas (galvenokārt filiāles) — jo ļauŗu bija palicis maz. Jāmin atkal Kāņu baznīca, Odres (vec) u. c. Mīrusi arī vesela rinda mācītāju. Parasti min, ka Kurzeme mēŗi zaudējusi 19 dvēseļu ganus. Patiesībā skaits lielāks, jo ņķiet, ka no mēŗa mīruŗi arī Lielzālves mācītājs M. K. Arnoldi, Saukas G. Štrots un Sabiles Joh. Altenburgs, kuŗus parasti mēŗa upuriem nepieskaita.

Pirms mēŗa gandrīz pie katras pils bijis ciems — miests. Tāpat pie baznīcas vai citā izdevīgā tirgus vietā. Pēc mēŗa apdzīvoto vietu skaits stipri sarucis, izzuduŗi vairāk miestu, piem. Skrunda, Sēlpils, Siķele, Kalkūni, Dignāja, Nereta, Embūte, Lielirbe, Rinde, Engure, Alsunga, Ēdole,

*) Sitzungsbrichte 1897.

**) Kurzemes draud ņukronikas II. daŗa. Rīgā, 1930. 244. un 245. l. p.

Saldus u. c. Lielā kurfirsta sūtniecības loceklis Brands (1673. gadā) uzskaita pat veselas 30 Kurzemes pilsētas XVII. g. simt. No viņa uzzinām arī, ka Kandavas novada zemnieki pagatavojuši skaistas šautenes, kuŗas visur ļoti cienījot. Turpreti pēc mēŗa par šādu mājŗūpniecību vairs nekā nedzirdam. Ka visi meistari būtu izmiruši, grūti domājams — šķiet, ļauŗu trūkuma dēļ visus spieda iet muiŗas gaitās un apstrādāt zemi. Dzimcilvēki kļuŗuši dārgi, viņu dēļ ved neatlaidīgas prāvas viens muiŗnieks ar otru, bet it sevišķi muiŗnieki ar pilsētām. Tā piem. muiŗnieki prasa bauŗķeniekiem izdot tos zemniekus, kas sabēguši pilsētā bada un mēŗa laikā. Bet arī pilsētniekiem vajaga darba roku. Tie aizrāda, ka izglābuŗi šos zemniekus no nāves un atsakās izdot. Hercogs lietu izšķir pilsētai par labu. Aiz bailēm zaudēt kādu darba rūķi — muiŗnieki neizlaiŗ vairs nevienu jaunavu pie vīra uz „pārnovadu“, t. i. cita kunga novadu. Tā kā hercoga muiŗās tāda aizlieguma vēl nebija, tad no tām aizprecēja daudz jaunavu. Tas ļoti nepatīk hercogam Ferdinandam. ŀur tur muiŗnieki izlīdzas ar sveŗniekiem. Daŗās muiŗās ierodas ļaudis no Lietuvas, Polijas, Prūŗijas u. c. Lai aizpildītu ļauŗu robu Kurzemē, nometina pat tatārus. Tā 1738. g. Trijķungu dienā Meŗotnē kristīti 106 tatāru bērni; gadu vēlāk vēl 40. Bet kā tas arī nebūtu, sveŗie ienācēji drīz vien sakusa, vai, labāki sakot, izkusa jaunajās latvieŗu audzēs, kas atkal un atkal nāca augŗā no dzīvības dziļumiem.

Tautas mutē par mēŗi palika visdazādākie nostāsti. Visur staigājis mazs pelēks vīriņŗ ar spieķi rokā. Tikai no tālienes to dzirdējuŗi runājam. Bet ar viņu runāties neviens nedabūjis, jo tiklīdŗ tam tuvojuŗies, tas tūliņ pazudis. Visās mājās viņŗ arī nemaz iekŗŗā neesot gājis. Daŗām devies gaŗām ar vārdiem „Te man nekā nav ko darīt.“ Tanīs mājās, kur viņŗ iegājis un ar savu spieķīti aizskāŗis cilvēkus, tie tūliņ sasirguŗi. Ja kādam izdevies pirmajam viņu ieraudzīt un pateikt „Dievs palīdŗ!“ — tad tāds palīcis mēŗa neskāŗts. Bieŗi vien, kad veduŗi liķus uz kapiem, redzējuŗi blakus skreŗam un deŗoŗam pelēku puisēnu. Viens no tādiem nostāstiem daŗus gadus atpakaļ bija iespiests „Atpūta“.

Tāpat kā agrākos briesmu un lielu gaŗīgu satricinājumu laikos, arī vēl 1710. gadā daudzi glābŗjas pie sense-

najiem dieviem. Tie vēl nebūt nav beiguši valdit par ļaužu sirdīm. Viens, otrs ir kristīgs tikai vārda pēc. Tā trīs gadus priekš briesmīgās katastrofas vēl senajos, t. i. pirmskristīgo kapos apbedīts Muižciema draudzes Dumešu Pēteris. Daži gan aprakti kapsētā, bet „bez zvanīšanas un dziedāšanas, kā pagāni.“*) To pašu apstiprina arī Jelgavas latviešu draudzes grāmatas (Latviešu Avizes 1834. g. 28. VII. № 26). Uzdodot 1714. g. mazo dievgaldnieku skaitu, rakstītājs saka, ka tas pa daļai izskaidrojams ar mēra postu, pa daļai ar to, ka vēl daudzi turoties pie vecajiem dieviem. Vēl 1767. g. Vasarsvētkos mācītājs no kanceles sludinājis:

„Seem paganeem, furrus mehš pee šawaš pahtaru-
braukšhanaš attraduschi esšam, mehš wehl lihds šcheem
nahšoscheem Jahneem walkaš dodam; tad, kaš nebuhs
nahziš (pee Deewalda — autorš), kluhs pee wahrda
šcheitan nosaukts un Deewa šohdibahm nodots“.

Pēc Jāņiem no viena paša pagasta nosaukti 22 vārdi. Te ir gan kas vairāk, nekā vienkārša stīvēšanās — neiet pie Dievgalda. Šie ļaudis bij gan dievbijīgi, bet tikai pa savai modei un saviem dieviem. Dzirdam, ka kāds saimnieks pretojies, ka mācītājs viņa mājā notura dievvārdus.

1711. gada beigās, kad mēris izbeidzies, uz hercoga pavēli izsludināts visās baznīcās, kur vien ir mācītāji, noturēt pateicības dievkalpojumus.

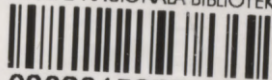
Kā skatījās uz šo epidēmiju XVIII. g. s. zinātnieki, vismaz daļa viņu, rāda 1771. gadā iznākušā Kerbera (Körbera) grāmata. Mēris ceļoties: 1. Ja bezdievība un izlaidība pieņem pārāk plašus apmērus. 2. Ja parādās kometa ar asti uz rītiem. 3. Ja gaiss ir maz kustīgs, valda vai nu liels aukstums, vai liels karstums, ja ir migla. 4. Ja visi stādi sakalst un uznāk siseņu briesmas. 5. Ja vīns, neskatoties uz visu uzmanību, bojājas. 6. Ja zivis un vārdes bariem apmirst. 9. Ja maize brīvā gaisā aplūjas ar pelējumu. 8. Ja parādās sērgas pie liellopiem, aitām, cūkām, supiem un kaķiem un to miesas netiek pietiekoši dziļi apraktas. 9. Ja parādās asiņaini kari, dārdzība un

*) Sitzungsbrichte 1892. 29. l. p. (Anhang).

sērgas. 10. Ja cilvēki dzīvo pārāk tuvu kopā. 11. Ja valda indīgi drudži, kā bakas, plankumu karsonis (Fleckfieber), asinssērga un citi. 12. Ja, tie, kas jau kādreiz mēri pārcietuši, vecajās rētās jūtot niezēšanu un raustišanos. 13. Ja parastie plēsīgie putni ejot projām un to vietā parādoties citi. 14. Ja tuvumā kaut kur trako mēris.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302015075

1920

7 JUL 1936